

"ולבני הפילגשים אשר לאברהם"

אברהם אבינו נשא את קטורה בלא כתובה כדי שלא יהיה לצאצאיה שום חלק בקדושה

סמא"ל. הנה כי כן זהו רמז הכתוב כי הסיבה שנכשלו המרגלים למרות שהיו נשיאי ישראל: "והימים ימי בכורי ענבים" – שהם ימי שליטת הס"מ, שנרמז באותיות שהן ביכורים וקודמים לאותיות ענב"ם שהן אותיות סמא"ל.

מעתה מבואר מאמר ספר הפליאה: "מפני מה לא הצליחו מרגלים, מפני שהימים ימי בכורי ענבים", ששלט בהם הס"מ שנרמז בבכורי אותיות לפני ענב"ם, "ולכן כתיב ותצפנהו שלשה ירחים", כנגד חדשי תמוז אב טבת שהס"מ שולט בהם, "ולכן כתיב ענבים חסר י", כי אז האותיות הקודמות הן סמא"ל עכדה"ק.

במתיבתא עילאה כתוב "ענבים" חסר י

והנה ב"דבש לפי" להגה"ק החיד"א זצ"ל (מערכת ב אות כא) מביא את דברי רבי שמשון הנזכרים, ותמה על כך שהרי בספר תורה שלפנינו המסורה היא לכתוב "ענבים" מלא י' ולא "ענבים" חסר י'. ומצינו על כך ישוב נעלה בדברי ה"בני יששכר" (תמוז אב מאמר ב אות יא), בלשון קדשו:

"ונראה לפרש על פי מה שכתבו גורי האריז"ל בליקוטים כתב יד בשם האריז"ל [הובא ב"דבש לפי" מערכת ק אות י] הטעם של קרי וכתבי, כי התורה נדרשת בשתי ישיבות מתיבתא עילאה ותתאה, בישיבה העליונה אין שטן ואין פגע רע, ושם נקרא כמו שהוא נכתב... אמנם בישיבה של מטה צריך למסור רזי התורה בלחישא, ושיהא פשט הדברים קרובים למושכל לרבים עד כאן דבריו.

המשכיל יבין שהוא הדין כל שארי הענינים דדרשו חז"ל בקצת שינוי ממה שנמצא במסורת שלפנינו, כגון (במדבר ז-א) כלות משה שדרשו חז"ל (במדבר יב-ח) כלת כתיב ובמסורה שלפנינו מלא, אבל הם ידעו שבמתיבתא עילאה נכתב חסר... ויש לי לומר שבכאן גם כן הוא כך, במתיבתא עילאה שם אין פחד מהחיצוניים נכתב בכורי ענבים חסר, הכוונה על פי הנ"ל [רמז על סמא"ל], מה שאין כן במתיבתא תתאה לא יתכן לרמזו בפירוש והבן".

דברי רש"י כאן בשם המדרש, כי אמנם נכונה היא המסורת לכתוב בספר תורה "הפילגשים" מלא י', אולם לחכמי תורה שבעל פה נמסר, שכוונת הכתוב היא לתיבת "הפילגשים" חסר י' לרמז על הגר, אלא שניתוספה אות י' מחמת איזו סיבה. [בהמשך המאמר נבאר בעזרת ה' הסיבה לכך].

במתיבתא עילאה כתוב "הפילגשים" חסר

רחש לבי דבר טוב ליישב הסתירה בין דברי רש"י בשם המדרש: "הפילגשים" חסר כתיב, ובין המסורת שלנו כפי שכתוב בספר תורה "הפילגשים" מלא יוד"י, על פי מה שהביא המקובל האלקי רבי שמשון מאוסטרופאלי זצ"ל הי"ד ב"לקוטי שושנים" מאמר בשם ספר הפליאה, על מקרא שכתוב בפרשת שלח בשליחות המרגלים (במדבר יג-כ): "והימים ימי בכורי ענבים - מפני מה לא הצליחו מרגלים, מפני שהימים ימי בכורי ענבים, ולכן כתיב (שמות ב-ב) ותצפנהו שלשה ירחים, ולכן כתיב ענבים חסר י".

וביאר הקדוש רבי שמשון כוונת הפליאה על פי המבואר בזהר הקדוש (פרשת שמות יב): "ותצפנהו שלשה ירחים, אלן תלת ירחין דדינא קשיא שריא בעלמא, ומאן נינהו תמוז אב טבת". פירושו, מה שכתוב: "ותצפנהו שלשה ירחים", הוא רמז על שלושת החדשים תמוז אב טבת, שצריך להתחבא בהם מהדין הקשה השורה בעולם.

והנה מבואר בגמרא (תענית כט.) כי המרגלים יצאו לתור את הארץ בכ"ט בסיון, ומאחר שכתוב (במדבר יג-כה): "וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום", נמצא שחזרו בערב תשעה באב, ובכו ישראל בכיה של חנם ונקבעה בכיה זו לדורות בחורבן של שני בתי המקדשות. מבואר מזה שרוב הליכתם לתור את הארץ היה, בחודש תמוז עד תשעה באב שאז הם ימי שליטת הס"מ בעולם.

לפי זה אומר רבי שמשון כי ענין זה רמז באותיות הקודמות לתיבת ענב"ם שהן אותיות סמא"ל שמו של הס"מ, כי לפני ע' היא ס', לפני נ' היא מ', לפני ב' היא א', לפני ס' היא ל', הרי אותיות

בפרשתנו פרשת חיי שרה (בראשית כה-ה): "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות, וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם". ופירש רש"י בשם המדרש (ב"ר סא-ד):

"הפילגשים חסר כתיב [כן היא הגירסה במדרש (שם) "הפילגשים" חסר ב' יוד"י], שלא היתה אלא פילגש אחת, היא הגר היא קטורה. נשים בכתובה, פילגשים בלא כתובה, כדאמרינן בסנהדרין (דף קא.) בנשים ופילגשים דדוד. נתן אברהם מתנות. פירשו רבותינו (שם צא.) שם טומאה מסר להם".

ותמה ה"חזקוני" שהרי בכל ספרי תורה נכתב לפי המסורת "הפילגשים" מלא יוד"י. וראה ב"גליון הש"ס" להגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל (שבת נה: על תוספות ד"ה מעבירים) שציין ברוב בקיאותו כל המקומות בגמרא ובמדרשים, שיש שינוי בין מה שנזכר שם ובין המסורת בספר תורה שלנו.

בענין זה ראוי להביא את דברי ה"אור החיים" הקדוש על מקרא שכתוב בפרשת נשא (במדבר ז-א): "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן" וגו'. ופירש רש"י בשם המדרש (במדבר יב-ח): "כלת כתיב, יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה". וכתב על זה ב"אור החיים" הקדוש (שם):

"ביום כלות משה. רבותינו ז"ל אמרו כלת כתיב, ורואני כי בספר תורה כתובה בוא"ו. ואני אומר כי דברי תורה כאלו וכיצא באלו, אינם נמסרים לכל מרים יד בתופשי התורה, כי יסובב הדבר הכפירה והזלזול בכבוד מורים. ויש לך לדעת כי סדר תורתנו הקדושה ותיבותיה ואותיותיה ספורות מזוקקות, חצובות ממחצב קדוש ונורא, נפלאים המה למכיר בהם, ויותר פליאות נעלמים מעין כל".

ומפרש שם בהמשך הדברים, כי חכמינו ז"ל ידעו על פי תורת הסוד שנמסרה להם מדור לדור עד למשה רבינו שקיבל תורה מסיני, כי אף שכתוב בתורה "כלות" מלא אות ו', אולם כוונת הקב"ה נותן התורה היא על "כלת" חסר, ומה שניתוספה אות ו' היא לסיבה אחרת. ולפי זה נשכיל לפרש גם

רש"י: "ולבני הפילגשים - הפלגשם חסר כתיב, שלא היתה אלא פילגש אחת, היא הגר היא קטורה"

הגר"א מווילנא: איש ואשה שורה ביניהן שם י"ה, ועל ידי כתוב"ה אותיות כתב ו"ה נשלמות אותיות ו"ה"

"פילגשים בלא כתובה", לכן הן נקראות "פלגשם" אותיות "פלג-שם", כי יש ביניהן רק מחצית השם

הכתובה שמשלימה אותיות ו"ה היא סגולה נפלאה לקיום מצות פרו ורבו בכך ובת שהן כנגד אותיות ו"ה"

וקידושין, ופלגשים בלא כתובה ובלא קידושין, אלא ביחוד בלבד קונה אותה ומותרת לו, אבל ההדיוט אסור בפילגש".

הרי לנו דברים ברורים, כי האיסור להדיוט בפילגש הוא רק: "בלא כתובה ובלא קידושין", שאז היא נחשבת לקדשה האסורה לכל ישראל, אבל אברהם הרי לקח את הגר בקידושין בלא כתובה, שמצד הדין היא נחשבת כאשת איש לכל דבר, לכן אין בזה איסור אפילו להדיוט מצד הלאו של: "לא תהיה קדשה".

על פי האמור הוא מבאר הסמיכות בפירוש רש"י כאן כמין חומר: "ולבני הפילגשים, הפלגשם חסר כתיב, שלא היתה אלא פילגש אחת, היא הגר היא קטורה", וקשה איך נשא אברהם פילגש שהיא אסורה להדיוט. לכן כדי לתרץ קושיא זו מוסיף רש"י: "נשים בכתובה, פילגשים בלא כתובה". כלומר יש שני מיני פילגשים, יש פילגש בלא קידושין ובלא כתובה שהיא אסורה להדיוט, ויש פילגש בקידושין בלא כתובה שהיא מותרת להדיוט, ואברהם אבינו נשא את הגר בקידושין בלא כתובה. עד כאן דבריו.

מעתה יש לומר כי כל הפילגשים שהיו לפני אברהם, היו מסוג הפילגשים בלא קידושין וכל שכן בלא כתובה, כי עדיין לא ניתנה תורה שאסרה לקחת פילגש. אולם אברהם אבינו שקיים כל התורה כולה, היה הראשון בעולם שחידש את סוג הפילגש שהיא בקידושין ולא בכתובה, נמצא כי רק אצלו היתה הפילגש בחצי השם, לכן רמז הכתוב דוקא כאן אצל אברהם: "פלגשם" חסר כתיב, שהיה אצלם פלג-שם משום שנתקדשו בלי כתובה.

הטעם שקידש אברהם את קטורה בלי כתובה

אמנם עדיין מוטלת עלינו חובת הביאור, מדוע באמת נשא אברהם את הגר זו קטורה כפילגש בקידושין בלא כתובה, כי הן אמת שלפי המבואר מאחר שקידשה אין בנישואיה שום

מהדורא תניינא [יצא לאור על ידי הגאון רבי שלמה אהרן ווערטהיימער ז"ל ירושלים תרס"ד] בלשון קדשו:

"אמרו חכמינו ז"ל פילגש אחת היתה לו והיא הגר היא קטורה. ויש להבין הא כתיב פלגשם לשון רבים. ונראה דהטעם שנקרא פלגשים יש לומר על פי מה שכתבו המקובלים, כי שם הוי"ה שוכן בין איש ואשה, כיצד שם י"ה - יו"ד מן אי"ש ה"א מן אשה, ו"ה הוא מן כתובה"ה, ואם כן הוא שם שלם, אבל בפילגש שאין לה כתובה, אם כן לא הוי כי אם שם י"ה, וזהו שכתוב פלגשם חסר כתיב, ירצה פלג שם שיש רק מחצית השם".

מדוע רק אצל אברהם אבינו רמזו "פלגשם" - פלג שם

ויש להוסיף תבלין לדבריהם הקדושים, כי לכאורה קשה הלא המושג פילגש כבר נזכר בסוף פרשת וירא אצל נחור אחי אברהם (בראשית כב-כד): "ופילגשו ושמה ראומה", הנה כי כן מדוע רמז הכתוב דוקא כאן אצל אברהם אבינו: "ולבני הפילגשים נתן אברהם מתנות" - "פלגשם" חסר כתיב, ללמדנו כי מצד שנתקדשו בלי כתובה יש אצלם רק פלג-שם - חצי השם י"ה, ולא הקדים הכתוב לרמז ענין זה אצל נחור אחי אברהם.

ונראה ליישב על פי מה שתמה ב"דורש לציין" להגאון הגדול בעל שו"ת "נודע ביהודה" (דרוש יג), הלא מבואר בגמרא (יומא כח:): "קיים אברהם אבינו כל התורה כולה", הנה כי כן מאחר שפסק הרמב"ם (מלכים פ"ד ה"ד) כי רק למלך ישראל מותר לקחת פילגשים: "אבל ההדיוט אסור בפילגש". והיינו כי זהו בכלל הלא תעשה (דברים כג-ח): "לא תהיה קדשה מבנות ישראל". איך עבר אברהם על לאו זה ונשא את הגר כפילגש.

וראיתי בזה דבר נחמד בספר "מים יחזקאל" להגאון הגדול רבי יחזקאל קאצנלבוגן זצ"ל בפרשתנו שמתרץ בטוב טעם ודעת, לפי מה שכתב הרמב"ם (שם) בדיני המלך: "וכן לוקח מכל גבול ישראל נשים ופלגשים, נשים בכתובה

לפי זה יש לומר גם כאן בפסוק: "ולבני הפילגשים", כי מה שהביא רש"י בשם המדרש "הפלגשם" חסר כתיב, הכוונה כי בספר תורה שנמצא במתיבתא עילאה כתוב "הפלגשם" חסר, אבל במתיבתא תתאה בישיבה של מטה נמסר במסורת לכתוב בספר תורה "הפילגשים" מלא יודי"ן. אלא שעדיין מוטלת עלינו חובת הביאור, מדוע יש פחד במתיבתא תתאה לכתוב "פלגשם" חסר.

"פלגשם" אותיות פלג-שם

חשבתי דרכי לבאר הענין בזה, על פי מה שהביא ב"קול אליהו" (פרשתנו) דבר נפלא בשם מאורו של עולם הגר"א מווילנא זי"ע, שדקדק על מה שפירש רש"י בשם המדרש: "הפלגשם חסר כתיב, שלא היתה אלא פילגש אחת, היא הגר היא קטורה", מדוע אם כן כתוב: "פלגשם" בתוספת אות ס', וכתוצאה מכך צריך לכתוב חסר י', כדי לדרוש שלא היתה רק פילגש אחת זו הגר, הלא היה אפשר לקצר ולכתוב "פילגש" בלשון יחיד.

וביאר הענין על פי מה ששינונו בגמרא (סוטה יז:): "דריש רבי עקיבא איש ואשה זכו שכינה ביניהן". ופירש רש"י: "שכינה ביניהן, שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהן, יו"ד באיש וה"י באשה". וצריך ביאור הלא שם י"ה הוא רק מחצית השם, אם כן עדיין חסרות אותיות ו"ה כדי להשלים את השם.

ותירץ הגר"א כי על ידי שתיקנו חכמים לכתוב כתובה לאשה נשלמו אותיות ו"ה שבשם, כי השורש של תיבת כתובה"ה הוא "כתב", אלא שניתוספו אותיות ו"ה כדי להשלים את השם. נמצא לפי זה כי על ידי הקידושין נעשו אי"ש ואש"ה שיש ביניהם שם י"ה, ועל ידי כתיבת כתובה"ה שיש בה אותיות ו"ה נשלם השם הוי"ה בכל ד' אותיותיו.

מעתה מבואר המשך וקישור דברי רש"י כמין חומר: "הפלגשם חסר כתיב, שלא היתה אלא פילגש אחת, היא הגר היא קטורה", אך לפי זה קשה מדוע כתוב "הפלגשם" עם אות ס' ולא "הפילגש" בלשון יחיד, לכן כדי לתרץ זה מוסיף רש"י מיד: "נשים בכתובה, פילגשים בלא כתובה", נמצא כי הפילגשים שנתקדשו בקידושין, שורה ביניהן שם י"ה שבין איש ואשה, אולם מאחר שאין להן "כתובה" חסר אצלן אותיות ו"ה, לכן כתוב: "הפלגשם" שהן אותיות "פלג-שם", לרמז שיש אצלן רק חצי השם עכדה"ק.

יש להעיר כי פירוש נפלא זה מובא בספר "דברי מאיר" בשם הרה"ק רבי מאיר מפרימישלאן זי"ע, וב"תורת משה השלם" (פרשתנו דף צ"ד) ולבני הפלגשים) נדפס פירוש זה בשם מרן ה"חתם סופר" זי"ע, ומקור הדבר מספר "תורת משה"

ויש להביא סימוכין לכך ממה שכתוב (בראשית מח-פ): "וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה, ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלקים בזה". ופירש רש"י: "ביקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו, לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה. ויאמר מי אלה, מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה. בזה, הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה, וביקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש".

לפי האמור הביאור בזה, כי כאשר ראה יעקב שנסתלקה ממנו שכינה, שפט מזה כי בנים אלו לא נולדו בקדושה על ידי קידושין וכתובה, שהרי הכתובה היא סגולה ללדת בנים ובנות כשרים המשלימים את השם, לכן הראה לו יוסף: "שטר אירוסין ושטר כתובה", כלומר שטר קידושין שעל ידי זה נעשו איש ואשה ששורה ביניהם שם י"ה, ושטר כתובה"ה – כתב ו"ה, שעל ידי זה שורה ביניהם אותיות ו"ה, ובכך הוכיח ליעקב: "בני הם אשר נתן לי אלקים בזה", כי הם מצד הקדושה וראויים לברכה.

מעתה ירווח לנו להבין מה שנשא אברהם את הגר זו קטורה כפילגש בקידושין בלא כתובה, כי מצד אחד לא רצה לשאת אותה בלי קידושין, שהרי קיים אברהם כל התורה ואסור להתייחד עם אשה בלי קידושין, אולם מאחר שהקב"ה אמר לו (בראשית כא-יב): "כי ביצחק יקרא לך זרע", הבין מזה כי הבנים שיוולדו לו מהגר לא יהיה להם חלק ונחלה בקדושה, לכן נשא אותה בלי כתובה כדי לרמוז בכך, שאינו רוצה להשלים אצלה אותיות ו"ה בלידת בן ובת, שהרי אינם מתייחסים אחריו ואין להם חלק ונחלה בקדושה.

איך העביר אברהם ירושתו מישמעאל ומבני קטורה

ויש להוסיף בזה דבר נאה ומתקבל, על פי מה שהקשה הרא"ם [רבי אליהו מזרחי] על הפסוק בפרשתנו (בראשית כד-ז): "וכל טוב אדוניו בידו", ופירש רש"י: "שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו". וקשה איך העביר אברהם כל נכסיו מישמעאל ומבני קטורה ליצחק, הלא שנינו בגמרא (כתובות גג): "לא תיהוי בעבורי אחסנתא, אפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיעא מאי זרעא נפיק מיניה". פירוש, לעולם לא תיטול חלק בהעברת נחלה מבן לבן, אפילו מבן רע לבן טוב, כי אין אנו יודעים איזה בנים יצאו מהבן הרע.

הנה כי כן מאחר שקיים אברהם כל התורה אפילו מצוות דרבנן לפני שניתנו, איך העביר את כל נחלתו מישמעאל ליצחק. [ראה ב"דעת זקנים" לבעלי התוספות ובפירוש הרא"ש על התורה שכבר הרגישו בכך]. ותירץ הרא"ם כי מאחר שהקב"ה אמר לאברהם: "כי ביצחק יקרא לך זרע", הרי גילה לו בכך

אברהם נשא את קטורה בקידושין בלא כתובה, כדי שלא תהיה לצאצאיה אחיזה ויניקה מב' אותיות ו"ה

פליאת החזקוני: הלא בספר תורה שלנו כתוב "הפילגשים" מלא יודיין, ולא חסר כפי שהביא רש"י

בישיבה של מעלה שהיא בשמים כתוב בתורה "ולבני הפלגשים" חסר, כי אין שם פחד מיניקת החיצונים

בישיבה של מטה יש פחד לכתוב "ולבני הפלגשים" חסר, שלא ישתמע שיש להם יניקה ממחצית השם

מפרמישלאן זי"ע, שכל רז לא אניס להם, הביעו אומר כי השלמת ב' אותיות ו"ה היא על ידי כתוב"ה - כתב ו"ה.

הכתובה משלימה ו"ה עד ללידת בן ובת

ונראה ליישב מקחם של צדיקים הללו, כי אין ספק שהיה ידוע להם שהשלמת השם ו"ה היא על ידי לידת בן ובת, אולם היה קשה להם, איך יעלה על הדעת שכל זמן שלא הולידו בן ובת יש בין האיש והאשה רק חצי השם י"ה, הלא בודאי ראוי שיהיה ביניהן שם שלם מיד בתחילת הנישואין, ומה גם שבזכות השם השלם אשר ביניהם יזכו ללדת בן ובת, לכן תירצו כי גם לפני שהולידו בן ובת, השלמת השם היא על ידי כתוב"ה שהיא אותיות כתב ו"ה, אולם עיקר ההשלמה היא רק כאשר יקיימו מצות פרו ורבו בלידת בן ובת.

נמצא לפי זה כי הכתובה היא רק בבחינת השלמה זמנית לאותיות ו"ה, עד שיזכו להשלים את השם בד' אותיותיו בלידת בן ובת. ואין לתמוה מדוע אם כן צריך להחזיק בכתובה גם אחרי שנולדו בן ובת שכבר השלימו אותיות ו"ה, שהרי יש עוד טעם להחזקת הכתובה: "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה".

יומתק להבין בזה מה שכתב בספר "כתוב לחיים" על עניני כתובה (בקונטרס למ"ד ר"ב אות ג), שכתבת כתובה כהלכתה היא סגולה לו ולבניו אחריו, ונרמז בכתוב (דברים יב-כח): "שמור ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך, למען ייטב לך ולבניך אחרריך עד עולם, כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלקיך".

כלומר אם רצונך: "למען ייטב לך ולבניך אחרריך עד עולם", העצה על כך היא, "כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלקיך" ראשי תיבות כתוב"ה. ולפי דברינו יש להוסיף הטעם לכך, כי מאחר שהכתובה היא השלמה זמנית בבחינת כתוב"ה – כתב ו"ה, עד שיזכו האיש והאשה להשלים את השם בלידת בן ובת שהם כנגד ו"ה, לכן הכתובה היא סגולה נפלאה להשלים את השם בלידת בנים ובנות.

איסור אפילו להדיוט, אולם מאחר שיש חובה לכתוב כתובה לאשתו, מדוע לא כתב לה אברהם כתובה כדת וכדין.

לא מיבעיא לפי רבן שמעון בן גמליאל הסובר (כתובות י): "כתובת אשה מדאורייתא", בודאי קשה מדוע לא כתב לה כתובה, אלא אפילו לפי רבי שמעון בן אלעזר הסובר (שם): "חכמים תקנו להם לבנות ישראל לבתולה מאתים ולאמנה מנה". וכן משמע ממה שאמרו בגמרא (יבמות פט.א): "מאי טעמא תקינו לה רבנן כתובה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה", אולם הלא שנינו בגמרא (יומא כח.א): "קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין". הרי מבואר שקיים אפילו מצוות דרבנן, אם כן מה ראה אברהם על ככה לקחת את הגר כפילגש בלא כתובה.

ואחשבה ליישב ענין זה על פי מה שיש לתמוה על הביאור הנפלא של הגר"א, ה"חתם סופר" ורבי מאיר מפרמישלאן זי"ע, כי השלמת ד' אותיות הוי"ה אצל איש ואשה היא על ידי כתוב"ה שהיא אותיות כתב ו"ה, ממה שביאר רבינו האריז"ל ב"לקוטי ש"ס" (יבמות סא): הטעם שקיימא לן להלכה כשיטת בית הלל (שם), שקיום מצות פרו ורבו הוא דוקא בלידת זכר ונקבה, בלשון קדשו:

"הנה האדם ואשתו הם רומזים לשם י"ה, וכשיש לו בן הוא ו', וכשיש לו בת הוא ה', והרי הוי"ה שלם, ועל כן חייב אדם להסתכל ולהשתדל שיהיה לו בן ובת כמו בית הלל, וסימנך (שמות ט-כז) הוי"ה הצדיק". ומקור הדבר בזוהר הקדוש ברעיא מהימנא (פרשת צו לד): "וקרבן דאתוןון אינון, י' באיש, ה' באשה, ו' בבן חתן, ה' בכלה. זכאה איהו מאן דאקריב אתון דהוי"ה, ביה ובאתתיה ובבניה ובבנתיה".

הרי לנו דברים ברורים מדברי הזוהר הקדוש ורבינו האריז"ל, כי ההשלמה של ב' אותיות ו"ה לשם י"ה השורה בין איש ואשה, היא על ידי לידת בן ובת שהם בבחינת ו"ה, הנה כי כן איך יתכן שהגר"א מוולנא, ה"חתם סופר" ורבי מאיר

מעתה יאירו עינינו להבין מעט כוונתו של אברהם שנשא את הגר זו קטורה עם קידושין בלא כתובה, כי ידע ברוח הקודש שהוא צריך לשאת אותה לאשה כדי שיצאו ממנו כל הגוים, כמו שאמר לו הקב"ה (בראשית יז-ה): "והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך". אולם יחד עם זה ידע שמוטלת עליו חובת הבירור, להבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים, כמו שאמר לו הקב"ה: "כי ביצחק יקרא לך זרע".

לכן נתחכם אברהם לשאת את הגר זו קטורה בקידושין בלא כתובה, כדי שישירה ביניהן שם י"ה שבין איש ואשה, כי אין חשש שבניה שהם מצד הטומאה יקבלו אחיזה בשם י"ה שאורם גדול. אולם מאחר שיש להם יניקה מב' אותיות ו"ה, הלא יש חשש שאם יכתוב לה כתוב"ה שהיא אותיות כתב ו"ה, תהיה לבנים שנולדו בכתובה זו אחיזה באותיות ו"ה, לכן נשא אותה רק עם קידושין בלי כתובה.

וזהו פירוש הכתוב: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפילגשים אשר לאברהם" - פלג-שם חסר כתיב כנגד שם י"ה, כי נולדו מקידושין בלא כתובה, "נתן אברהם מתנות" - שם טומאה מסר להם, "וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם", כדי שלא יהיה להם שום חלק ונחלה בקדושתו.

כיון שבאנו לידי כך יפתח לנו פתח להבין, מדוע בישיבה של מטה בעולם הזה, שהוא מקום שליטת החיצונים בפרט בזמן הגלות, נמסר במסורה לכתוב בספר תורה: "ולבני הפילגשים" מלא יודי"ן, כי בעולם הזה יש פחד לכתוב: "ולבני הפלגשים", שלא ישתמע ח"ו שהם בני פלג-שם, כלומר שיש להם אחיזה ח"ו במחצית השם י"ה, לכן נמסר במסורה לכתוב "הפילגשים" מלא יודי"ן כדי להסתיר כוונה זו לבל יטעו בה, והרי זה דומה למה שנמסר במסורה לכתוב בישיבה של מטה: "והימים ימי בכורי ענבים" - מלא י' שלא לרמז על הס"מ.

אולם בישיבה של מעלה שהיא בשמים שאין שם שליטת החיצונים, שם אין פחד לכתוב בספר תורה: "ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות" - "פלגשם" חסר שהן אותיות פלג-שם, לרמז שנולדו מאברהם והגר שנשא אותה לאשה בקידושין בלא כתובה, כדי שיהיו ביניהם רק מחצית השם י"ה בלי אותיות ו"ה, אשר ממחצית זה אין לחיצונים שום אחיזה, ומטעם זה: "וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם", כדי שלא יהיה להם שום חלק ונחלה בקדושתו.

ובנות המשלימים אותיות ו"ה, ומאחר שאינם נחשבים בכלל בנים של אברהם, נתן להם מתנות שם טומאה, לרמז בכך שאין להם חלק ונחלה בקדושה, "וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם".

אברהם רצה למנוע אחיזת הקליפות מאותיות ו"ה

בדרך זו במסילה נעלה לבאר בדחילו ורחימו ביתר עמקות, הטעם שנשא אברהם את הגר זו קטורה בקידושין בלא כתובה, על פי מה שכתוב במלחמת עמלק (שמות יז-טז): "ויאמר כי יד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור". ופירש רש"י: "נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק", כי כל זמן שעמלק קיים נחסרו ב' אותיות ו"ה מן השם הוי"ה ונשארו רק אותיות י"ה.

ומצינו על כך ביאור עמוק ב"שער הכוונות" לרבינו האריז"ל (ענין הקדיש דרוש א דף טו טור ג ד"ה עוד ירצה) בכוונת הקדיש, כי החיצונים יש להם אחיזה בב' אותיות אחרונות ו"ה שבשם, וזהו הענין שהקטירו בבית המקדש כל יום י"א סממני הקטורת, כדי לבטל יניקתם מב' אותיות ו"ה בגימטריא י"א, אבל בב' אותיות ראשונות י"ה שאורם גדול אין להם שום אחיזה, לכן כל זמן ששמו של עמלק קיים אין השם שלם, כי חסרות אותיות ו"ה מצד אחיזת הקליפות בהם, ונשארו רק ב' אותיות י"ה שאין להם שום יניקה בהן מגודל אורם.

לפי זה מבאר האריז"ל כוונת הקדיש, לסלק את יניקת הקליפות מב' אותיות ו"ה, ונרמז ענין זה בנוסח הקדיש: "יתגדל ויתקדש שמייה רבא", שכן יתגד"ל ויתקד"ש הן י"א אותיות כמספר ו"ה שאנו רוצים להגדיל ולהחזיר אל הקדושה, וצריך לכוון: "יתגדל ויתקדש שמייה רבא" - שמי"ה היא אותיות שם-יה שבגלות הוא רק מחצית מהשם, ואנו מתפללים "שמייה רבא" שיהיה גדול בכל ד' אותיותיו, ובלשון קדשו:

"פירוש כי השם של י"ה הרמוז במלת שמי"ה, רצונו לומר שם י"ה... יהיו שם י"ה רבא, וזה על ידי שנתחברו עם שני אותיות אחרונות ו"ה, ועל ידי כן יהיה השם גדול ושלם... ולכן יתגדל שמו של יה ויעשה רבא. ולכן יש י"א אותיות בב' תיבות ראשונות יתגדל ויתקדש, להורות על שני אותיות ו"ה שהם גימטריא י"א, שיעלו עד שני אותיות י"ה, ויתחברו ויהיו שם אחד גדול ושלם, ואז בעלותם שם לא יהיה כח בקליפות לעלות עד שני אותיות י"ה".

כי ישמעאל ושאר צאצאיו אינם נחשבים לבניו, לכן שפיר העביר נחלתו מישמעאל ושאר בניו ליצחק בנו, כי למעשה רק הוא נחשב כבנו ממש.

ומה מתוקים הם דברי ה"יפה תואר" על המדרש (ב"ר נג-יא) כפי שהבנתי מדבריו, שמפרש לפי זה כמין חומר שיח סוד שרפי קודש בין הקב"ה לאברהם אבינו בפרשת וירא (בראשית כא-ט):

"ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק, ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק, וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו, ויאמר אלקים אל אברהם, אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, כי ביצחק יקרא לך זרע". ופירש רש"י: "שמע בקולה. למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות".

וצריך ביאור מה ענין נביאות של שרה לכאן. אך הביאור בזה לפי מה שפירש רש"י, כי שרה ראתה את ישמעאל מצחק בעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, ומזה שפט אברהם כי מה שאמרה לו שרה: "גרש האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק", הוא מפאת היותו בעל עבירה, הנה כי כן: "וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו", שהרי אסור לקחת חלק בהעברת נחלה אפילו מבן רע לבן טוב.

"ויאמר אלקים אל אברהם, אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך" - למלא בקשת שרה להעביר נחלתך מישמעאל ליצחק. ופירש הקב"ה הטעם לכך כמו שתירץ הרא"ם: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, כי ביצחק יקרא לך זרע". כלומר שרה שמע בקול נבואתה של שרה שעתידי הקב"ה לומר, מה שאמר ממש זה עתה לראשונה לאברהם: "כי ביצחק יקרא לך זרע", כי רק הוא נחשב לבנך, אם כן אין זה בכלל מעביר ירושתו מבן אחד לבן שני. אלו דבריו בתוספת תבלין.

מעתה יאירו עינינו לפרש לפי זה קישור הפסוק כאן: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק", וקשה איך העביר אברהם את כל נחלתו ליצחק, הלא אין להעביר ירושה אפילו מבן רע לבן טוב שמא יצאו ממנו בנים טובים. לכן כדי לתרץ קושיא זו ממשיך הכתוב: "ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות" - "הפלגשם" חסר כתיב, לרמז שנולדו מאברהם שנשא את קטורה בקידושין בלא כתובה.

ולכן הם נקראים בני "הפלגשם" - פלג שם בלי אותיות ו"ה של הכתובה, כדי שלא יהיו בכלל בנים

לעילוי נשמת הגאון הצדיק רשכבה"ג רבינו עובדיה יוסף בן יעקב וגורגיה צוק"ל נדבט דר. רפאל ולימור מהדב הי"ו

לקבלת המאמרים באימייל: mamarim@shvileipinchas.com